

Dekoloniaalinen tutkimus ja rauha Euroopassa

Venäjän aggressiivinen sota Ukrainassa on virittänyt viime kuukausina toivon mukaan kauaskantoisen akateemisen keskustelun Venäjää ja itäistä Eurooppaa koskevan tutkimuksen dekolonisaatiosta. Dekoloniaalinen näkökulma on totuttu liittämään lännen ylivaltaa ja läntisten yhteiskuntien rodullista eriarvoisuutta käsitteleviin tutkimuksiin. Lännellä ei ole kuitenkaan yksinoikeutta kolonialismiin. Dekoloniaalisen näkökulman kohdentaminen juuri Ukrainaan voi olla hyvinkin merkityksellinen, kun pohditaan sodan jälkeisen Euroopan rauhanrakenteita.

Ruotsalainen taloustieteilijä Anders Åslund argumentoi englanninkielisen *Kyiv Postin* artikkelissaan, että venäläinen imperialistinen (tai koloniaalinen) näkökulma on hallinnut vuosikymmenet läntistä entisen Neuvostoliiton alueeseen kohdistuvaa tutkimusta. Åslund jatkaa kritisoimalla viime vuosina suosituksi tullutta Venäjän ja Euraasian tutkimuksen nimikettä, joka nostaa esiin vain Venäjän ja niputtaa muut itäisen Euroopan kansat ja maat Ukrainasta aina Etelä-Kaukasukselle ja pidemmälle itään yhteen.

Läntisessä tutkimuksessa on pitkään korostettu tällaisen kokoavan käsitteellisen viitekehysten tarvetta ja nähty se edellytyksenä välttää pirstaleiset nationalistiset tarkastelut. Samalla on kuitenkin päädytty käyttämään määreitä, jotka ovat stigmatisoineet itäiseksi leimattuja alueita. Edelleen termin valinnalla on hyväksytty kyseenalaistamatta Venäjän koloniaalinen valta yli entisten Venäjän keisarikunnan ja Neuvostoliiton alueiden.

Yhdysvalloissa Venäjän sota Ukrainassa on saanut muutoksen tuulet puhaltamaan ja koko tutkimusalan perusteita tarkastellaan kriittisesti. Keskustelussa on tehty näkyväksi, miten amerikkalainen Venäjän ja itäisen Euroopan tutkimuksen traditio heijastelee venäläistä imperialistista näkökulmaa ja miten se on vaikuttanut siihen, miten Ukrainaa ja ukrainalaisuutta tarkastellaan, mutta myös akateemisten resurssien jakoon.

Muutos ei ole kuitenkaan aina helppo saavuttaa. Esimerkiksi Toronton yliopistossa avattiin viime syksynä keskustelu Center for European, Russian, and Eurasian Studies (CERES) -yksikön uudesta opintosuunnitelmasta ja Venäjän poistamisesta keskuksen nimestä. Nimenmuutoksen osalta keskustelu kuitenkin tyrehtyi, kun korvaavasta nimestä ei päästy yhteisymmärrykseen. Euroopassa Tarton perinteinen Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen konferenssi näyttää esimerkkiä. Tapahtuma on tänä vuonna nimetty uudelleen Itä-Euroopan ja Euraasian tutkimuksen konferenssiksi.

Oppialan nimeä tärkeämpi kysymys on kuitenkin keskustelu, miten tutkimuksen dekolonisaatio mahdollistaisi uudenlaisen ylijärjestyksen ja imperialistis-koloniaalisen viitekehysten haastamisen. Marras-joulukuun vaihteessa Philadelphiassa järjestettävän Association for Slavic, East European, and Eurasian Studies -seuran (ASEEES) konferenssin tämän vuoden pääteema onkin yksinkertaisesti ”dekolonisaatio”. Konferenssikutsussa kirjoi-

tetaan, miten ”Venäjän täysimittainen hyökkäys Ukrainaan on johtanut laajoihin vaatimuksiin Venäjä-keskeisten valtarakenteiden ja -hierarkian uudelleenarvioinnista ja muuttamisesta niin itse alueella kuin siinä, miten tutkimme niitä”. Tutkijoita kehoitetaan kriittiseen oman tutkimusalansa uudelleen arviointiin ja pohtimaan minkälaista Venäjään, Ukrainaan ja laajan itäiseen Eurooppaan kohdistuva dekoloniaalinen tutkimusote voisi olla.

Samankaltaista kriittistä itsetarkastelua ja tarvetta dekoloniaaliselle näkökulmalle on käyty myös kansainvälisten suhteiden oppialan piirissä, mutta täällä keskustelu on toistaiseksi jäänyt valtavirtakeskustelujen ulkopuolelle. Virolaistaustaisen Maria Mälksoon artikkeli ”The Postcolonial Moment in Russia’s War Against Ukraine” julkaistiin *Journal of Genocide Research*issa jo keväällä 2022. Mälksoo kritisoi siinä kansainvälisten suhteiden koko vuosisataisen tutkimustradition syyllistyneen itäisen Euroopan näkökulman ja sen historiallisten kokemusten ohittamiseen. Itäinen Eurooppa on kuviteltu passiivisena takapajuisena alueena ilman omaa toimijuutta.

Läntisen Euroopan koloniaalinen katse itäiseen Eurooppaan palautuu aina valistuksen aikaan. Larry Wolff kuvaa klassikkoteoksessaan *Inventing Eastern Europe* (1994), miten itäisestä Euroopasta muodostui läntisen Euroopan peilikuva, jonka kautta omaa ylivoimaisuutta rakennettiin. Sama jakolinja on hallinnut myös 2000-luvun Eurooppaa vaikuttaen mm. Euroopan unionin laajentumisprosessiin. Tuo jakolinja ruokkii edelleen epäluottamusta läntisen ja itäisen Euroopan välillä ja on viimeisen vuoden aikana syventynyt. Hyvä esimerkki on Viron pääministeri Kaja Kallaksen hienovarainen näpätys Münchenin turvallisuuskonferenssissa helmikuussa 2023 Ranskan ja Saksan suuntaan. Kallaksen mukaan samat maat, jotka eivät kuunnelleet itäisen Euroopan maita sodan alla, ohittavat taas niiden kokemuspohjaisen tiedon.

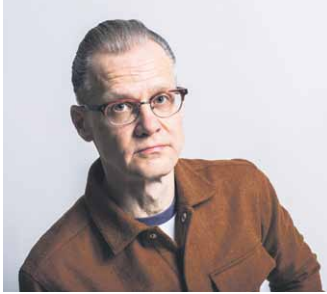
Lännessä sota Ukrainassa halutaan nähdä edelleen vain erillistä itäistä Eurooppaa, ei koko Eurooppaa, koskevana. Samalla Venäjän erityisasema tuolla alueella on hyväksytty eikä tuo näkemys ole kokonaan muuttunut. Mälksoo muistuttaa, miten varsinkin kansainvälisen politiikan realistit ovat päätyneet esittämään itäisen Euroopan, mukaan lukien Ukrainan, suvereniteetin jollakin tavoin vähäisempänä ja korostamaan suurvalta Venäjän erityisiä oikeuksia toimia rajojensa ulkopuolella.

Sodan kuluessa Moskova on valjastanut kolonialismin oman sotapropagandansa välineeksi. Putinin hallinto on yhä voimakkaammin äänenpainon julistanut, miten sota Ukrainassa on sotaa liberaalin lännen hegemoniaa vastaan ja lännenjälkeisen maailmanjärjestyksen puolesta. Viesti kuulostaa täällä Venäjän rajamailla irvokkaalta oman kolonialistisen sodan vääristelyltä, mutta sillä on kaikupintaa muualla maailmassa. Liberaali maailmanjärjestys ei ole ollut kaikille oikeudenmukainen, ja tyytymättömyys lännen politiikkaa kohtaan on kasvanut globaalissa etelässä. Venäjä on osannut hyvin ruokkia näitä tunteja varsinkin Afrikassa.

Tutkimuksen keinoin maailman jyrkkään jakaantumiseen ja vahvistuvaan autoritaariseen trendiin vastataan parhaiten laajentamalla dekoloniaalinen tutkimusintressi sen perinteisistä kohteista (lännen kolonialismi globaalissa etelässä ja rodullinen eriarvoisuus läntisissä yhteiskunnissa) myös muunlaisia koloniaalisia valta-asetelmia koskeväksi. Samalla länttä koskettavan dekoloniaalisen tutkimuksen ja Venäjään tai vaikkapa Kiinaan kohdistuvan dekoloniaalisen tutkimusotteen vastakkainasettelua tulisi välttää.

Euroopassa Etyj-pohjaisen turvallisuusjärjestelmän totaalinen romahdus luo mahdollisuuden jälkikoloniaaliseen siirtymään, ja tulevan eurooppalaisen rauhan kannalta on tärkeää, että tuota hetkeä ei hukata. Tutkijoiden (ja miksei taiteilijoidenkin) kyvyllä tehdä näkyväksi ja haastaa koloniaalisia rakenteita on suuri merkitys. Rauha, joka uusintaa vanhoja imperiaalistia ja koloniaalisia valtarakenteita, ei tule olemaan kestävä eikä mahdollista Euroopalle

uutta alkua. Muutos edellyttää myös kykyä kuunnella ja osallistaa ukrainalaisia ja laajemmin myös moldovalaisia, georgialaisia, armenialaisia ja muita ”itäeurooppalaisia” visioimaan ja rakentamaan eurooppalaisen rauhan rakenteiden perusteita.

Marko Lehti

Kirjoittaja toimii tutkimusjohtajana Tampereen yliopiston yhteydessä toimivassa Tampereen rauhan- ja konfliktitutkimuskeskus TAPRI:ssa. Hänen tutkimuksensa on viime vuosina kohdentunut rauhavälitykseen ja -rakennukseen sekä muuttuvaan globaaliin järjestykseen, mutta hän on myös perehtynyt laajalti itäisen Euroopan kysymyksiin ja käsitellyt tutkimuksissaan ylirajaisia kohtaamisia ja identifikaatioita sekä Euroopan kuvitteellisia jakolinjoja mm. Etelä-Kaukasuksella, Balkanilla ja Baltian maissa.